

Rikkaliku andmestikuga raamat vaskpilliõpetusest Eestis Tõnu Soosõrv. *Ja pasunad hakkasivad hüüdma ... Eesti vaskpillimängu õpetamise lugu*. Tallinn: Puhkpillimuusika Koda, 2019, 326 lk.

Jaan Ross

Teadaolevalt on selle raamatu kohta seni ilmunud kaks arvustust. Alustagem lühidalt nendest.

11. detsembril 2019 on Katri Reinsalu ajalehes Raplamaa Sõnumid avaldanud Soosõrva raamatust sisuka ja sõbraliku ülevaate. Seda lugedes tekib aga üks küsimus. Reinsalu kirjutab: „Mõte diplomireferaadid täiendamiseks püsis aga visalt peas. [...] Esmalt kaalus ta [Soosõrv] võimalust seda teadustöö vormis teha, kuid paraku oli huvi selle vastu leige. Nii otsustas ta raamatu kirjutada [...]“ Teadustöö ja raamatu vastandamine teineteisele jääb mulle veidi arusaamatuks. Paljud teadustööd on ilmunud raamatu kujul. Ent Reinsalu mõte on intrigeeriv seetõttu, et tekitab küsimuse vaadeldava raamatu žanrist. Raamatul on mitmeid teadustöö tunnuseid, nagu korralik viidete, sealhulgas arhiiviviidete aparaat ning suure hulga materjali süstematiseeritud esitamine tabelite ja jooniste kujul. Oletan, et Reinsalu tahtis oma remargiga osutada erinevusele teadusliku ja populaarteadusliku käsitluse vahel. Kumma mõõdu Soosõrva töö paremini välja annab, selle juurde pöördun tagasi pisut allpool.

Olavi Kasemaa arvustus „Ununema kippuva lähiajaloo jäädvustus“ ajakirja Muusika 2020. aasta juuninumbris on pärit oma ala ilmselt kõige kvalifitseerituma autori sulest ning väärub sellisena suurt respekti. Mulle tundub Soosõrva raamatut kõige otsesemalt puudutavat järgmine tsitaat Kasemaa arvustusest:

Tubli kolmandiku raamatu mahust võtab enda alla sissejuhatav osa, mis keskendub omamaise professionaalsel tasemel muusikahariduse eelsele perioodile Eesti ajaloos. Olles küll mõeldud eelloona järgnevale teemale, mõjub see osa oma ulatuslikkuses ning pikkade teemaarenduste ja ülevaadete rohkuses laialivalguva ja hoolikalt välja otsitud faktidest ülekoormatuna.

Nõustun sellega. Soosõrv oleks justkui ühtede kaante vahele koondanud kaks eri teksti: ülevaate Eesti muusikaajaloost ligikaudu kuni 20. sajandi alguseni rõhuga puhkpillimuusikal ning ülevaate vaskpilliõpetuse ajaloost Eestis 20. sajandil. Esimene on mõeldud laiale lugejaskonnale, kohati liigselt referatiivne ning hägusa fookusega. Teine rajaneb originaalsel empiirilisel materjalil, mille käsitlus on suunatud üsna kitsale lugejaskonnale. Kusjuures esimene tekst raamatu üldpealkirjaga hästi ei haaku. Teine tekst moodustab raamatu väärtuslikuma osa. Veel kord Kasemaa tsiteerides: „Pika ja hoolika uurimustöö tulemusel valminud raamatu põhirõhk – sellest ka vastav alapealkiri – langeb kaasaegsete vaskpillide õpetamisele muusikakoolides ja konservatooriumis alates 1919. aastast kuni 1970ndateni.“

Raamatu kvaliteeti saanuks oluliselt parandada head sisutoimetajat töösse kaasates. Autor on erialasesse kirjandusse süüvinud väga põhjalikult, ent silma torkab paar olulist lünka, mida sisutoimetaja oleks ehk aidanud vältida. Keskaega puudutavates lõikudes toetub Soosõrv peamiselt Mati Lauri kirjutistele. Laur on Tartu Ülikooli uusaja professor. Tartu Ülikooli keskaja professor on Anti Selart, kelle arvukatele töödele me aga ei leia raamatust ühtki viidet. Lk. 96 viitab Soosõrv Clara Schumanni kontsertidele Tartus 1844. aastal (pianisti neiupõlvenimi on muuseumis valesti kirjutatud – peab olema Wieck), ent ammendavuse huvides pidanuks siis nimetama ka Ferenc Liszti kontserte samas 1842. aastal.¹ Elmar Arro töödest on nimetatud raamatut „Vana aja muusikud“, mis sisaldab kolme algselt saksa keeles ilmunud artiklit, ent pole nimetatud saksakeelset eesti muusika ajalugu (Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv, 1933),² mis Soosõrva raamatu esimese osaga otseselt haakub.

Isikunimede kirjutus raamatus on ühtlustamata. Kord esinevad nad perekonnanime, kord

¹ Alo Põldmäe 2011. Ferenc Liszt 200 ja Tartus tagasi! – *Postimees*, 12. aprill 2011.

² Elmar Arro 2003. *Vana aja muusikud*. Koost. ja tõlk. Heidi Heinmaa, Tartu: Ilmamaa; Elmar Arro 1933. *Geschichte der estnischen Musik* I. Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv.

eesnimetähe ja perekonnanime, kord ees- ja perekonnanime, vene nimede puhul ka ees- ja isanimetähe ning perekonnanime kujul. Boris Assafjevi puhul lk. 205 on isanimetäht vale – peab olema V(ladimirovitš).³ Tänu Toomas Siitani järjekindlusele oleme Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse erialal omaks võtnud hoiaku, et eestikeelses tekstis kirjutatakse eesnimed välja või kasutatakse ainult perekonnanime. Ka kohanimed esitamisel eelistanuks kohati teistsugust lahendust. Kui kasutame eestipärast Läti pealinna nime Riia (mitte Rīga), siis võiksime kasutada ka eestipärast Venemaa suurlinna nime Peterburi (mitte St. Petersburg). Ühtlustamata on kuupäevade esitus tekstis. Kohati (nt. lk. 48) kohtab veidravoitu vormi 12.02.1700, selle asemel et kirjutada 12. veebruar(il) 1700.

Raamatu tekstis on paar üldisemat tendentsi, mis sunnivad peale järeltule, et autor pole teaduskirjanduse latist suutnud päriselt üle hüpata. Eriti esimeses osas leidub pikki lõike, mis refereerivad vaid ühe ja sama autori tekste. Sisuliselt on tegemist konspektidega. Püüame muusikateaduse eriala üliõpilastele õpetada, et hea teadustekst peaks sünteesima mitmeid autoreid, omandades seega iseseisva väärtuse. Vastasel korral piisaks ju sellest, et lugeda tsiteeritud autori originaalteoseid. Teaduskirjanduse puhul on obligatoorne raamatu käsikirja retsenseerimine oma ala asjatundja(te) poolt enne trükki andmist, ja retsensente on harilikult mitu. Soosõrva raamatu impressumist ma retsensentide nimesid ei leia, mistõttu eeldan vaikimisi, et retsenseerimist pole toimunud.

Autori suhe statistikaga on pisut algeline. Mu peamine etteheide siin oleks, et statistika tegemiseks on vaja piisavalt suuri andmemassiive.

Kui loeme näiteks, et mõnel erialal väga hea hindega lõpetanuid on 100 protsenti, ning hiljem saame teada, et lõpetajaid oli ainult kolm, siis kaotab protsentarvutus väikeste arvude tõttu oma sügavama mõtte. Statistilise olulisuse mõiste on raamatus paraku tundmatu.

Lk. 7 on loogikaviga: „Eriti puudutab see Tartu Kõrgemat Muusikakooli, Tartu Muusikakooli, Tallinna Muusikakooli ja osaliselt ka Tallinna Muusikakeskkooli.“ Seega ainuke kool, keda asi ei puuduta, on Tallinna Konservatoorium. Mõte tulnuks sõnastada teistpidi.

Möönan, et võin osutada liialt subjektiivseks, ent August Wilhelm Hupeli nimetamine publitsistiks lk. 54 tekitab minus kerge tõrke. Elukutselt oli Hupel pastor.⁴ Selle kõrval tegeles ta aktiivselt sellega, mida me tänapäeval nimetaksime etnograafiaks (mida tol ajal nimetati topograafiaks), ning avaldas oma töö tulemusi trükis. Hupeli eluajal määratleti baltisaksa kogukonnas selliseid isikuid literaatidena. „Publitsist“ on minu arvates hilisema aja mõiste.

Alates 2016. aastast soovib Rahvusarhiiv, et selle säilikutele viidataks kindla formaadi⁵ järgi. Seda soovitus Soosõrva raamatus kõikjal järgitud ei ole, kuigi raamat on ilmunud umbes kolm aastat hiljem. Jällegi oluaks abi sisutoimetajast.

Ideaaljuhul oleksin raamatus näinud eraldi süstemaatilist käsitlust vaskpillide repertuaarist. Praegu tekib lugejal vahel nii-öelda uppumise tunne, sest tihti on instrumentalistid esitanud katkendeid ulatuslikumatest teostest, mille oopuse- või katalooginumbrid pole märgitud. Sellise käsitluse koostamine oluaks muidugi suur töö, ning kuivõrd raamatu raskuspunkt asetseb vaskpilliopetuse ajalool Eestis, ei saa repertuaari põhjalikuma käsitluse puudumist autorile tegelikult pahaks panna.

³ Vigaselt on kirjutatud ka Els Aarne nimi lk. 203 ning eesti tänapäeva õigekirja konventsioonid eeldaksid 20. sajandi tuntud tšehhi helilooja nime kirjutamist kujul Bohuslav Martinů (lk. 209).

⁴ Vt. Indrek Jürjo 2004. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. Tallinn: Riigiarhiiv.

⁵ Vt. <https://www.ra.ee/teadus-ja-publikatsioonid/viitamise-juhend/> (vaadatud 12. juulil 2022). Toon ära mõningad olulisemad sätted juhendist.

„Alates 2016. aasta kevadest ei ole enam kasutusel ajalooarhiivi ja riigiarhiivi nimetusi, vaid tegemist on ühtse Rahvusarhiiviga. Seoses uue peahoone Noora avamisega ning kogude ulatusliku ümberkolimisega ei kajasta ka varem eri arhiive tähistanud lühendid EAA, ERA, ERAF, LAMA, SAMA jne enam säiliku füüsilist asukohta ega sisalda muud olulist infot. Tegemist on vaid osaga arhiivi leidandmetest (nt EAA.854, ERA.31, ERAF.1). Näiteks säilitatakse enamikku ERAF-liitega arhiive alates 2017. aastast Tartus, ERA-liitega säilikuid hoitakse nii Tallinnas kui Tartus jne. Infot säiliku asukoha kohta leiata arhiivi infosüsteemist AIS. Kirjutage leidandmed AISis esineval kujul, kasutades arhiivi, nimistu ja säiliku numbrite eraldamiseks punkte, nt: EAA.5100.1.378. Teadustöodes lisage leidandmete ette Rahvusarhiiv (või lühend RA), nt: Rahvusarhiiv, EAA.5100.1.378 või RA, EAA.5100.1.378. Kasutatud allikate loendis viidake asutusena Rahvusarhiivile ja esitage seejärel arhiivide loetelu, nt: Rahvusarhiiv EAA.5100 Pärnu suurgild.“

Võib diskuteerida teemal, kas pikemate tervikdokumentide esitamine narratiivses tekstis (näiteks August Nieländeri muusikakooli õppekava lk. 171–172) on põhjendatud või oluks parem need ära tuua lisana raamatu lõpus.

Lugesin suure naudinguga Eesti muusikahariduse struktuuri ja taristu ümberkujundamise kirjeldust Teise maailmasõja järel. Ei mäletagi olevat varem kohanud seda lugu nii ülevaatlikul, konspektiivsel ja faktirikkal kujul kui Soosõrva raamatus. Paljuski on see teoks saanud tänu rohkele arhiivmaterjali kasutamisele autori poolt, mis väärib tunnustust.

Joonealusest märkusest nr. 260 lk. 214 loeme: „See ei tähenda, et teised õpetajad ei oleks neid asju selgitanud, kuid õpilased oma mälestustes ei ole seda kirjeldanud.” See märkus mõjub pisut naiivselt.

Lk. 218 leidub kõrvuti kaks alajaotust, mis on pealkirjastatud vastavalt kui „Kokkuvõte” ja „Kokkuvõtteks”. Siin on tegemist struktuurse apsakaga: pole võimalik aru saada, mida võtab kokku esimene kokkuvõte ja mida teine.

Lk. 219–220 teeb raamatu autor üsna huvitavaid järeldusi eesti vaskpillimängu taseme kohta aegade arenedes. Tsiteerin:

Kui esimesed eestlased suundusid õppima Peterburi konservatooriumisse ajal, mil kodumaiseid õppeasutusi veel ei olnud asutatud, siis jõudis üllatavalt suur protsent nendest väga kõrgete tulemusteni. Nõukogude perioodil nii häid tulemusi enam ei saavutatud. [...] Kord ühel jutuajamisel küsis autor Robert Kasemäelt tema seisukohta, miks 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul saavutasid eesti vaskpillimängijad Peterburi konkurentsis seda võrd häid tulemusi? [...] R. Kasemägi vastas, et tema arvates on asi pühendumises. Tollal oli Peterburis õppimine kõike muud kui kerge ja mugav. [...] Pidi olema tõeliselt suur tahtmine. Ilmselt hiljem, kui õppimine oli märksa lihtsam, jäi puudu tahtmisest saavutada oma võimete maksimum.

Minu konservatooriumiõpingute perioodil 1975–1980 oli käibel arvamus, nagu tuleksid tugevamad vaskpillimängijad Tartu Muusikakoolist, mitte Tallinnast. Soosõrva raamatust võib leida sellele arvamusele kinnitust. Tsiteerin raamatu autorit (lk. 268): „Seega on [sõjajärgsel perioodil] vaskpillieriala lõpetanute protsent [Tartu

Muusikakoolis] ligi kaks korda kõrgem kui Tallinna Muusikakoolis (22,7%).” Ja lk. 271: „Trompet on ikka olnud vaskpillidest populaarseim. Mingil määral võib seda vaadelda kui „Tartu traditsiooni”.”

Sümptomaatiliselt mõjub Soosõrva raamatu suhteline apoliitilisus. Lähiaastate Eesti ajaloos on, nagu üldiselt teada, keskele kohale asetatud kannatusnarratiiv. Soosõrv mõistagi ei eita Nõukogude võimu kuritegusid eesti rahva vastu, kuid kirjutab nendest ootamatult neutraalselt. Loeme lk. 302:

Muidugi oli suur ideoloogiline surve. Eriti teravaks muutus see pärast 1948. aasta 10. veebruari otsust V. Muradeli ooperi „Suur sõprus” kohta. Selle järel algas ka Eestis nõiajaht „kodanlikele natsionalistidele” ja „formalistidele”. Selle käigus sunniti konservatooriumist lahkuma terve rida võimekaid õppejõude. [...] Piirati ka õpperepertuaari. Keelati ära hulk uuema muusika ja eesti klassika teoseid, tõi küll eeskätt laule. Erialati mõjusid repressioonid erinevalt. Põhiliselt jäid löögi alla kompositsiooni ja muusikateaduse erialad. Puhkpille mõjutas toimuv suhteliselt vähe. Muidugi häiris ka nende tööd konservatooriumis valitsev üldine õhkkond [...]. Kuid otsese surve alla ei langenud keegi.

Ja lk. 303–304:

1960. aastatel oli õpilaste hulgas levinud negatiivne hoiak nn vene kooli. [...] Mõnikord ilmselt peideti ka oma kehva pillivaldamist halvustava suhtumise taha. Mõneti võis olla tegu ka surveolukorras tekkinud stiihilise protestiga kõige venepärase vastu, seda täpsemalt analüüsivalt ja mõistmata. Usutavasti mäletavad kõik, kellel oli võimalus külastada Venemaa juhtivaid muusikaõppeasutusi, kuivõrd erinev ja intensiivne töömeeleolu seal valitses. Loomulikult andis see ka tulemusi. Seega „vene koolile” oli omane väga treenitud ambužuur [embouchure] ja väga hea pilli valdamine. Kui sellele lisandus veel isiklik musikaalsus ja hea muusikaline maitse, oli tulemus tihti väga hea.

Ja raamatu kokkuvõtteks lühidalt: tegemist on väärtusliku koguteosega vaskpillimuusika õpetamisest Eestis peamiselt 20. sajandil, mis üsna ilmselt jääb pikkadeks aastateks ainsaks omasuguseks käsitluseks. Minu üksikud kriitilised märkused Soosõrva raamatu kohta ei kahanda selle väärtust sugugi.